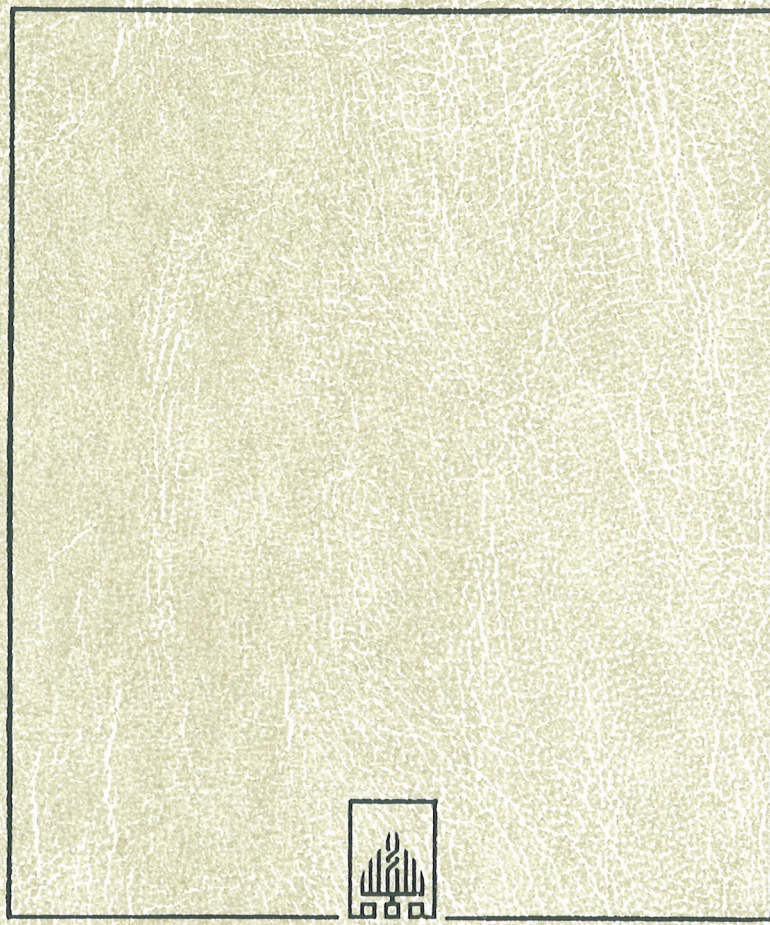

TÜRKİYE DİYANET VAKFI

İSLÂM

ANSİKLOPEDİSİ

hur şairlerinden Sa'dî-i Şîrâzî, Salgurlular'dan Ebû Bekir b. Sa'd b. Zengî'ye ithaf ettiği *Bostân* ve *Gülistân* adlı eserlerinde adalet, siyaset, yöneten-yönetilen ilişkilerine ve devlet başkanlarının dikkate almaları gereken hususlara temas etmiş, ayrıca *Naşihatü'l-mülûk* adlı bir risâle kaleme almıştır. Murâbî sarayına intisap eden Ebû Bekir Muhammed b. Hasan el-Murâdî el-Hadramî'nin, Emîr Ebû Bekir b. Ömer'in isteği üzerine yazdığı *el-İşâre fî tedbîri'l-imâre'si* (*Kitâbü's-Siyâse*) ve Ebû'l-Kâsım İbn Rıdvân'ın Merfînî Hükümdarı Ebû Sâlim İbrâhîm b. Ebû'l-Hasan için kaleme aldığı *eş-Şühûbü'l-lâmî'a fî's-siyâseti'n-nâfi'a* adlı eseri İslâm dünyasının batısında yazılmış siyâsetnâme örneklerindendir.

Memlükler dönemi âlimlerinden Takıyyüddin İbn Teymiyye'nin *es-Siyâsetü's-şer'iyye fî işlâhı'r-râ'i ve'r-ra'iyye* adlı eseri, Mâverdi'nin *el-Ahkâmü's-sultânîyye'si* gibi siyaset ve devletin esas teşkilât ve idaresi konusunu nazarı olarak ele alan kamu hukukuna dair bir fıkıh kitabıdır. Siyâsetnâme türü içerisinde değerlendirilen eserde kamu yönetimi, devlet yönetiminde adalet, ehliyet ve emanetin önemi, kamuya karşı işlenen suçlar ve suçluların cezalandırılması, istişarenin önemi gibi konular ele alınmıştır. Bedreddin İbn Cemâ'a'nın muhtemelen el-Melikü'l-Eşref Halîl b. Kalavun için yazdığı *Tahrîrî'l-aḥkâm fî tedbîri ehli'l-İslâm*'ı yönetim, kanun hâkimiyeti, ordu, devletin gelir kaynakları ve harcamaları, cihad, savaş hukuku ve zimmîlerle ilgili hükümleri ihtiva ettiğinden siyâsetnâme olarak da değerlendirilebilir.

Hindistan'da hüküm süren devletler döneminde birçok siyâsetnâme kaleme alınmıştır. Delhi sultanlarından Aybeg ve İltutmış devrinin meşhur tarihçisi Fahreddin Mübârek Şah'ın *Âdâbü'l-harb ve's-şecâ'a'sı* (*Âdâbü'l-mülûk ve kifâyetü'l-memlûk*), Delhi sultanları hakkındaki *Târîḫ-i Firâzşâhî* adlı eseriyle tanınan Berenî'nin *Fetâvâ-yi Cihândârî'si* bunlardandır. İran'da Safevîler dönemi âlimlerinden Muhammed Bâkır es-Sebzevârî'nin Şah II. Abbas'a ithaf ettiği *Ravzatü'l-envârî 'Abbâsî* (*Ravzatü'l-envâr fî âdâbi'l-mülûk*) adlı eser mesnevi tarzında Farsça siyâsetnâme türünün en güzel örneklerindendir.

İbn Kuteybe'nin *'Uyûnü'l-aḥbâr*'ı ile İbn Abdürabbih'in *el-İḥdî'l-ferîd*'inin ilk bölümleri devlet yönetimine ve hükümdarlara ayrılması dolayısıyla siyâsetnâme özelliği taşımaktadır. Hatîb el-İskâfî'nin *Luṭ'*

fû't-tedbîr fî siyâseti'l-mülûk'ü, İbn Zaffer'in *Sülvânü'l-müâ' fî 'udvânî'l-etbâ'*, Ali b. Rezin el-Kâtib'in *Âdâbü'l-mülûk*'ü, Muhammed b. Gâzî'nin *Ravzatü'l-ʿukûl*'ü, Burhâneddin Muhammed b. Ali es-Semerkindî'nin *Âgrâzü's-siyâse'si*, Sibt İbnü'l-Cevzî'nin *Kenzü'l-mülûk fî keyfiyyeti's-sülûk ve el-Celîsü's-sâlih ve'l-enîsü'n-nâsiḥ*'i, Efdalüddîn-i Kâşânî'nin *Sâz ü Pirâye-i Şâhân-ı Pür-mâye'si*, İbnü'r-Rif'a'nın *Bezlü'n-neşâ'ihî's-şer'iyye fî mâ'ale's-sultân ve vülâti'l-ümûr ve sâ'iri'r-ra'iyye'si*, İbnü't-Tıktakâ'nın *el-Fahrî'si*, Lisânüddin İbnü'l-Hatîb'in *el-İşâre ilâ edebî'l-vizâre'si*, Emîr-i Kebîr Hemedânî'nin *Zahîretü'l-mülûk*'ü ve Hun-cî'nin *Sülûkü'l-mülûk*'ü kayda değer siyâsetnâmeler arasındadır. Bursalı Mehmed Tâhir, Ağâh Sırrı Levend ve Orhan Çolak siyâsetnâme literatürünü tesbit amacıyla çalışmalar yapmışlardır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Târîḫ* (Ebû'l-Fazl), VIII, 582-591; Şerîf er-Radî, Hz. Ali: *Nehcû'l-belâga* (trc. Adnan Demircan), İstanbul 2006, s. 304-318; Nizâmülmülûk, *Siyâsetnâme*, tür.yer.; Zencânî, *Sultana Ögütleri: Alâeddin Keykûbat'a Sunulan Siyâsetnâme* (haz. Hasan Hüseyin Adalıoğlu), İstanbul 2005, hazırlayanın girişi, s. 11-25; Bursalı Mehmed Tâhir, *Siyâsete Mûteallik Âsâr-ı İslâmiyye*, İstanbul 1332; Nizâmeddin Yahyâ b. Saîd b. Ahmed, *Kitâbü Ḥadâ'iki's-siyer fî âdâbi'l-mülûk* (haz. Ayla Demiroğlu, doktora tezi, 1355 hş.), Tahrân Üniversitesi; Rypka, *HIL*, s. 426-427; Malihe Sattarzade, *Persian Institutions under the Saljuqs: As Reflected in the "Mirror for Princes" Literature* (doktora tezi, 1971), Columbia University, s. 49-65; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, tür.yer.; a.mlf., "Keykubâd I.", *IA*, VI, 657-658; A. K. S. Lambton, *State and Government in Medieval Islam*, Oxford 1981, tür.yer.; Hüsnü Y. Livatyalı, *X-XV. Asır Siyâset-nâmelerinde Eğitimi* (yüksek lisans tezi, 1992), SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 18, 23, 27, 32, 35; Ahmet Uğur, *Osmanlı Siyâset-nâmeleri*, Kayseri 1992, s. 1-16; E. I. J. Rosenthal, *Ortaçağda İslam Siyâset Düşüncesi* (trc. Ali Çakus), İstanbul 1996, tür.yer.; Ayhan Bıçak, "Siyâsetnâmeler ve Siyaset Felsefeleri", *Teoman Duralı'ya Armağan* (haz. Cengiz Çakmak), İstanbul 2008, s. 100-129; Ağâh Sırrı Levend, "Siyâsetnâmeler", *TDAY Belleten* 1962 (1963), s. 167-194; Erdoğan Merçil, "Sebüktegin'in Pendnâmesi", *İTED*, V/1-2 (1975), s. 202-232; İhsan Fazlıoğlu, "Sultan I. 'Alâ'eddin Keykubad'a Sunulan Siyâsetnâme: el-Letâifü'l-'Alâiyye fî'l-Fedâilî's-Seniyye", *Divân: İlmî Araştırmalar*, sy. 3, İstanbul 1997, s. 225-239; Emine Uyumaz, "Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad Dönemine (1220-1237) Bir Bakış", *Coğito*, sy. 29, İstanbul 2001, s. 128; Mustafa Sarıbiyık, "Siyâsetnâmeler Bağlamında Siyaset-Ahlak İlişkisi", *İslâmiyât*, VI/1, Ankara 2003, s. 105-118; Veli Atmaca, "Hadisleri Bakımından Siyasetnâmeler-IV", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 8, Elazığ 2003, s. 45-58; Orhan Çolak, "İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Siyâsetnâmeler Bibliyografyası", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, I/2, İstanbul 2003, s.

339-378; Hasan Hüseyin Adalıoğlu, "Siyâsetnâmelerin Klasik Kaynakları", *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, V/2, Eskişehir 2004, s. 1-21; Güldane Gündüzöz – Soner Gündüzöz, "Arap Edebiyatında İlk Siyâsetnâme Ahdü Mervân Üzerine", *EKEV Akademi Dergisi*, XI/31, Ankara 2007, s. 217-232; C. E. Bosworth, "Naşihat al-Mülûk", *EP* (İng.), VII, 984-988; I. R. Netton – F. E. Vogel, "Siyâsa", a.e., IX, 693-696; Ahmet Davutoğlu, "Devlet", *DİA*, IX, 239; Rıza Kurtuluş, "Keykâvus b. İskender", a.e., XXV, 357; Cengiz Kallek, "Mâverdi", a.e., XXVIII, 182-183, 185-186; Casim Avcı, "Naşihatü'l-mülûk", a.e., XXXII, 411; Mehmet Okuyan, Necmeddin-i Dâye", a.e., XXXII, 496-497; Abdülkerim Özyayın, "Nizâmülmülûk", a.e., XXXIII, 195-196.

HASAN HÜSEYİN ADALIOĞLU

Osmanlı Dönemi. Osmanlılar'da ilk siyâsetnâme örneklerini tercümeler oluşturmaktadır. Siyâsetnâme geleneğinin klasikleri erken dönemlerde Türkçe'ye kazandırılmış, böylece devlet geleneği, yönetim yorumları ve siyaset literatürü Osmanlı coğrafyasına taşınmıştır. Bugüne ulaşan ilk tercüme *Kelîle ve Dimne* olup manzum olarak I. Murad'a sunulmuştur. Türün önemli örneklerinden *Kâbüsnâme* ise Mercimek Ahmed tarafından Türkçe'ye çevrilmiş ve II. Murad'a takdim edilmiştir. Bunlardan başka Necmeddin-i Dâye'nin *Mirsâdü'l-ibâd*'ı, Gazzâlî'nin *et-Tibrü'l-mesbûk*'ü, Yuhannâ b. Bitrîk'in *Sırrü'l-esrâr*'ı, Seyyid Ali Hemedânî'nin *Zahîretü'l-mülûk*'ü de Osmanlı kültürüne kazandırılan ve çok sayıda tercümesi yapılan eserlerdir.

Osmanlılar döneminde telif edilen ilk siyâsetnâme 1401'de tamamlanan *Kenzü'l-küberâ ve mehekkü'l-ulemâ*'dır. Kitabın müellifi Şeyhoğlu Mustafa, Germiyan ve Osmanlı saraylarında bulunmuş, eserini Osmanlı sarayında bulunan Paşa Ağa b. Hoca Paşa adına kaleme almıştır. Eserin ilk iki bölümünde hükümdarlara, sonraki bölümlerde vezir, kalem ehli ve nâibler, müftü, kadı ve vâiz gibi görevlilere yönelik gözlemler, eleştiriler ve öneriler yer almaktadır. Geniş bir devlet tecrübesine dayanan eser dört bab halinde düzenlenmiştir. Padişahların ve meliklerin sahip olmaları gereken vasıfları, kime karşı nasıl davranacakları, vezirlerin, nâiblerin, kalem ehlinin yapması gereken işler ve özellikleri, ulemânın önemi ve görevleri eserde anlatılmaktadır. Bu döneme ait bir başka kitap da Hüsâmeddin Amâşî'nin Gazzâlî ve Mâverdi'nin eserlerinden istifade ederek yazdığı *Mir'âtü'l-mülk*'tür. Bu alanın önemli sayılabilecek ilk teliflerinden bir diğeri Kâsım b. Seydi el-Hâfız Ankara'vî'nin *Enîsü'l-ceîs*'idir. II. Murad dönemi

minde Arapça yazılan eser aynı padişahın isteğiyle Türkçe'ye çevrilmiştir. Yazılış amacı sosyal adalet fikrini devrin padişahına telkindir. Klasik İslâm düşüncesinin temel özelliklerini yansıtan eser yirmi dokuz fasıl halinde tertip edilmiştir. XV. yüzyıldaki siyâsetnâmeler içinde Musannifek'in Vezirîâzam Mahmud Paşa adına kaleme aldığı, onun da Fâtih Sultan Mehmed'e takdim ettiği *Tuhfetü's-selâtin* dikkat çekicidir. On bir bölümden oluşan eserde ağırlıklı konu emir ve vezirlerin durumu ve halkla ilişkilerdir. Akkoyunlu hükümdarlarından sonra Osmanlılar'ın hizmetine giren İdris-i Bitlisi'nin *Kânûn-ı Şâhenşâhî'si* de bir siyâsetnâme örneğidir.

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tercüme ve telif siyâsetnâme türü eserlerin sayısında ve mahiyetinde önemli artışlar ve farklılıklar gözlenmektedir. Bunun temel sebeplerinden biri devletin büyümesi, bir diğeri de devlet teşkilâtı ile sosyal yapıda görülen birtakım aksaklıkların ortaya çıkmasıdır. Ayrıca düşünce ekolleri, yöntem farklılıkları, ekip çatışmaları ve özel beklentiler de bunda rol oynayan etkenler arasında sayılabilir. Bu dönemde yazılan eserlerden bazıları üslûp ve muh-tevada, devlet ve yönetim meselelerine yaklaşımlarında erken dönem siyâsetnâmelerinden farklılık gösterir. Kurumların bozulma eğilimi gösterdiği XVI. yüzyıl sonlarından itibaren bu farklı yaklaşımın sonucu olarak muhteva bakımından zengin bir literatür oluşmaya başlamıştır. Söz konusu farklılıkta çağının olaylarına tanıklık eden müelliflerin, geçmişin birikiminden de faydalanıp kaleme aldıkları eserlerine bu tecrübe ve gözlemlerini yansıtmaları önemli rol oynamıştır. Uygulamalı siyaset düşüncesi olarak nitelendirilebilecek olan bu tarzda güncel gerçeklerle yüzleşme ve bunlara çözüm bulma gayretleri öne çıkar.

Osmanlı siyasî literatüründe siyâsetnâme geleneğinin yöntemlerini kullanarak kendine özgü bir karakter kazanan türün öncüsü, Kanûnî Sultan Süleyman döneminin devlet adamlarından Lutfi Paşa'nın *Âsafnâme* adlı eseridir. Yazarın tamamen kendi tecrübelerine dayanan bu eser Osmanlı siyâsetnâme anlayışının pratiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir (bk. *ÂSAFNÂME*). Âli Mustafa Efendi'nin *Nushatü's-selâtin* adlı eseri ise aynı çerçevede, fakat daha teorik bir alt yapıya sahiptir. Bu eserlerde doğrudan güncel gözlemlerle ve önerilerle Osmanlı kurumlarının düzenlenmesi konusu öne çıkarılmıştır. Ayrıca klasik nasihatnâme veya siyâsetnâmelerdeki teorik ve öğütleyici üslûbun yanın-

da onlardan farklı olarak yakın dönem tarih yorumu yapılmış, eleştirel, pratik ve pragmatik bir yöntem benimsenmiş, uygulanabilir düşünceler ve yöntemler geliştirilmeye çalışılmıştır. Şüphesiz bu durum siyâsetnâmeyi bir tür ıslahatnâme tarzına yaklaştırmıştır. Özellikle XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlılar'da siyâsetnâme tanımlamasını ıslahatnâme türünden ayırmak güçtür. Tarihî kökleri ve ihtiva ettikleri yeniliklerin yanında yazılış amaçlarını daha açık şekilde ifade eden bu ikinci tanımlama benimsenmeye başlanmıştır. *Âsafnâme* yanında, *Kitâbü Mesâlihi'l-müslimîn ve Menâfii'l-mü'minîn*, *Nushatü's-selâtin*, *Hırzû'l-mülûk*, *Usûlû'l-hikem fi nizâmî'l-âlem*, *Kitâb-ı Müstetâb*, *Koçi Bey Risâlesi*, *Kânûnnâme-i Sultanî li-Azîz Efendi*, *Düstûrû'l-amel li-islâhî'l-halel*, *Telhisü'l-beyân fi Kavânîn-i Âl-i Osmân*, *Nesâyihu'l-vüzerâ ve'l-ümerâ* ve *Nasihatü'l-vüzerâ* söz konusu türün en çok dikkat çeken ve üzerinde araştırma yapılan eserleridir.

Siyâsetnâmeler ve bu türe giren eserler Osmanlı siyasal düşüncesi ve hayatı açısından olduğu kadar ekonomik ve sosyal yapı, hukuk, tarih araştırmaları açısından da birinci derecede kaynak özelliğine sahiptir. Devletin içinde bulunduğu durumun eleştirilmesi, ilkelerden sapmalar, adaletin ihlâli, kurumların aksaklıkları, yöneticilerin sorumluluk ve yetkilerinde denge-nin sağlanması, rüşvetin önlenmesi, liyakatin önemi, sosyal yapının sarsılması, ordunun bozulması, erdemli yönetim ilkeleri, yöneticilerin nitelikleri, uyulması gereken kurallar vb. meseleler bu eserlerde ele alınan ortak konuları oluşturmaktadır. Bununla beraber bu tür eserlerin altın çağ özlemini dile getiren, birbirinin tekrarı fikirlerle dolu metinler olarak değerlendirildiği de bilinmektedir. Gerçekte siyâsetnâme yahut ıslahatnâme türü eserlerde örnek alınacak bir dönemin anlatılması kendi çağına ait yeni bir atılımın yapılmasını sağlama amacına yöneliktir. Bunlardan esasen, içinde bulunulan siyasî şartlar hesaba katıldığında esaslı çözüm tekliflerinin beklenmesi anlamsızdır. Bu tür eserler arasında çözüm yolları açısından önemli önemsiz birçok görüş ayrılığı vardır. İster telif ister tercüme olsun bunlar hazırlan-dıkları dönemin entelektüel zihin dünyasını da yansıtır, ayrıca farklı veya aynı zaman dilimlerinde değişik kesimlerin gözlemlerini, düşüncelerini, isteklerini ve çatışmalarını anlama imkânı sağlar. Ayrıca konuların ele alınışında geleneksel teşhis-lerin etkinliğinin yoğun biçimde hissedil-

diği eserler olduğu gibi gerçekçi tesbitlerin sergilendiği farklı görüş ve yorumlara yer verenler de bulunmaktadır. Eserlerin tertibi, meselelere felsefî ve pratik yaklaşımları, kavramları kullanışı, örnekleri, tarih yorumları, önerileri her zaman aynı değildir. Bazı eserlerde "kânûn-ı kadîm" özlemi dikkat çekerken bazılarında bu kavram eleştirilir. Müelliflerin konumlarına, mensup oldukları düşünce ekollerine ve dönemlerine göre örnek alınan kişiler, olaylar ve dönemler de değişmektedir.

Âlim, devlet adamı ve bürokratlar tarafından hazırlanan eserler, yönetimdeki bozuklukları tesbit etme ve önlem alınmasını sağlama amacıyla yazıldığından olumsuzluklar özellikle öne çıkarılmaktadır. Cep-helerdeki hızlı ilerlemelerin yerini duraklamanın aldığı, sosyal nizamın sarsıldığı, Batı'da yeni gelişmelerin etkilerinin görül-düğü ve sosyal psikolojiyi olumsuz etkilediği dönemlerde yazılan eserlere abartılı bir üslûp hâkim olabilmektedir. Müellifler doğal olarak geleneksel devlet ve toplum felsefesi çerçevesinde yorum yaptıklarından önerileri de önemli ölçüde bu çerçevede kalmaktadır. Yönetenlerin yönetilenlerle ilişkisini düzenleme ve yöneticilerin yönetim anlayışını geliştirme amacıyla hazırlanan siyâsetnâmelerin hedef kitlesi aslında doğrudan doğruya yönetici kesimdir.

Öte yandan siyâsetnâmeleri bir yönüyle Osmanlı resmî ideolojisinin kaynakları olarak değerlendirmek mümkündür. Kullandıkları kavramlar, kurumları yorumlayışları, savundukları ilkeler ve eleştiriler resmî yazışmalardaki söylemle uyum gösterir. Osmanlı siyâsetnâmelerinin yüklendiği misyon devrin siyaset ve sosyal düşüncesinin değerlendirilmesi açısından önemlidir. Bu eserlerde yeni bir siyasal ve sosyal anlayış veya yönetim türleri tartışılmamıştır. Yazarlarca kendi idarî ve sosyal kaygılarını gidermeyi hedefleyen, uygulamaya yönelik bir siyaset anlayışı savunulmuştur. Geleneksel yönetim biçimi desteklenmiş, siyaset sanatının en iyi şekilde icrasına katkıda bulunulmaya çalışılmıştır. Osmanlı siyâsetnâmelerinde devletle toplum arasındaki uyum, halkın sosyal refahı, devletin muhafazası, iktidarın devam şartları, ülkede düzenin sağlanması, adaletin kurumsallaşması, belirlenen ilkeler doğrultusunda müesseseseleşme esas alınmıştır. İslâm siyaset düşüncesinin mirasçısı olmakla birlikte siyâsetnâmelerde kadîm geleneğin birikimine sahip çıkılmış, Osmanlılar'ın hâkim olduğu bölgelerdeki eski kültür ve medeniyetlerin birikimleri de dikkate alınmıştır.

Osmanlı siyâsetnâmelerinin özellikle XVI. yüzyıldan sonra kaleme alınanlarındaki söylemin temel kavramları "nizâm-ı âlem, erkân-ı erbaa, kânûn-ı kadîm, dâire-i adliyye ve dîn ü devlet"tir. Kurumları saltanat, sadâret, ilmiye, ordu, reâyâ, hazine ve Dîvân-ı Hümâyûn'dur. İlkeleri de liyakat, istisare, adalet ve denetimdir. Söylemin merkezinde yer alan nizâm-ı âlem, yani Osmanlı toplumuna mensup herkesin adaletle ve birbiriyle uyum içerisinde yönetilmesi, bu değerlerin yaygınlaştırılması devletin temel fonksiyonu olarak belirlenmiştir. Bunun gerçekleşmesi için dâire-i adliyye doğrultusunda erkân-ı erbaa arasındaki uyumun, liyakat sistemi çerçevesinde kânûn-ı kadîm veya bu anlayışa uygun yeni düzenlemelerle sağlanması görüşü benimsenmiş, toplumu güçlü kılan faziletlerin, ahlâkî ve dinî değerlerin ihyası önerilmiştir. Osmanlı aydın ve bürokratlarının yaşadıkları çağı yorumlamalarında ve geleceğe yönelik önerilerinde siyasal, ekonomik ve toplumsal gelişmeler karşısında kanun şuuruları ile Osmanlı ülkü ve uygulamalarını koruma duyguları önemli yer tutmaktadır. Islahatnâmelerde sistemin işleyişi de ideal olarak kişilerden bağımsız, liyakate ve düzenliliğe dayandırılmaktadır. Devlete son derece kapsamlı ve ayrıntılı görev ve sorumluluklar yüklenmektedir. Dinî ve ahlâkî değerler merkeze yerleştirilmekte, siyasal ve sosyal hayata etkileri açısından ele alınmaktadır.

Klasik dönem siyâsetnâmelerinde devlet ve toplum hayatı üzerinde durulur, yeniden yapılanmaya yönelik önerilerde bulunulurken genellikle Avrupa'daki gelişmeler, yenilikler, coğrafî keşifler ve sonuçlarıyla ilgili bir değerlendirme yapılmamaktadır. Siyâsetnâme müelliflerinden bir kısmının görevleri dikkate alındığında bu gelişmelerden tamamiyle habersiz olmalarının mümkün bulunmadığı görülür. Buna rağmen dış tesirlere temas etmemelerinin temel sebebi habersizlikten ziyade kendi sistemlerine bakışlarında ve zihniyet dünyalarında problemleri algılayışlarında gizlidir. Onlar, mevcut sistemin en mükemmel düzen olduğuna ve öyle kalamadığına inanan bir devlet ve siyaset düzenini zihinlerinde yaşatırlar. Problemler karşısında yönlerini döndükleri ilk nokta yine kendi tecrübeleri olmuştur. İlk dönem siyâsetnâmelerinin aksine olumlu örnekleri yakın dönem Osmanlı tarihinden veremeleri de bu anlayışın bir yansımasıdır. Siyâsetnâme yazarlarının dış gelişmeleri ihmal etmeleri ciddi bir eksiklik olmakla birlikte yaklaşımlarının kendi içlerinde belirli

bir tutarlılığı bulunduğu söylenebilir. Tarihteki ilk örnekleri gibi felsefî derinliğe sahip olmadığı iddia edilen Osmanlı siyâsetnâmeleri aslında mevcut zemine dayanan, ancak yazılış amaçları doğrultusunda pratik ve pragmatik amaçları baskın olan eserlerdir. Kavramları kullanımlarından, verdikleri bilgilerden devlet teşkilâtına derin vukufı olduğu ve belirtmemiş olsalar dahi kuvvetli bir teorik-felsefî geleneğe dayandıkları söylenebilir. Klasik türdeki siyâsetnâmeler yanında tarih, edebiyat, ahlâk ve tasavvufa ilgili eserlerden bazılarında da siyâsetnâmelerin konusuna giren meseleleri ele alan bölümler bulunmaktadır. Mesela Kınalızâde Ali Efendi'nin *Ahlâk-ı Alâî'si*, Muhyî-i Gülşenî'nin *Ahlâk-ı Kirâm'ı*, Naîmân'ın tarihinin mukaddime kısmı ve Nâbî'nin *Hayriyye'si* buna örnekler.

Osmanlı dönemine ait telif ve tercüme siyâsetnâmelerin sayısıyla ilgili geniş kapsamlı bir araştırma henüz yapılmamıştır. Bu konuda ilk listeyi hazırlayan Bursalı Mehmed Tâhir siyasete dair eserlerin sayısını 172 olarak tesbit etmiştir. 1999'da yapılan bir araştırmada sadece Türkçe yazılan eserlerin sayısı 220 olarak belirlenmiştir (Uysal – Harmancı, bk. bibl.). 2003'te yayımlanan bir başka araştırmada ise yalnız İstanbul kütüphanelerindeki siyâsetnâme sayısının 269 olduğu belirtilmiştir (Çolak, bk. bibl.). Bu listeler, Osmanlı döneminde siyâsetnâme literatürüne duyulan ihtiyacı ve verilen önemi göstermesi açısından dikkate değerdir. Ancak henüz sağlıklı bir liste ve içerik çalışması yapılmadığından tercüme ve telifler birbirinden ayırt edilememiş, aynı eserin farklı isimler altında yapılan tercümeleri belirlenememiştir. Bunda kütüphanelerin katalog çalışmalarının tamamlanmamış olmasının da etkileri bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-küberâ ve mehek-kû'l-ulemâ* (nşr. Kemal Yavuz), Ankara 1991; Kâsım b. Seydî el-Hâfız Ankarî, *Enîsü'l-celis* (haz. A. Azmi Bilgin), İstanbul 2008; Lutfi Paşa, *Âsafnâme* (nşr. Mübahat S. Kütükoğlu, Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan içinde), İstanbul 1991, s. 49-120; Âli Mustafa Efendi, *Nushatü's-selâtin: Muştâfâ 'Âli's Counsel for Sultans of 1581* (nşr. ve trc. A. Tietze), Wien 1979-82, I-II; *Kanûn-nâme-i Sultânî li-Azîz Efendi* (nşr. ve trc. R. Murphey), Harvard 1985; Koçi Bey, *Risâle* (haz. Yılmaz Kurt), Ankara 1985; *Hirzû'l-mülûk* (haz. Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar* içinde), Ankara 1988; *Kitâb-ı Müstetâb* (a.e. içinde); *Kitâbü Mesâlihü'l-müslimîn ve me-nâfilü'l-mü'minîn* (a.e. içinde); Hezârfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-beyân fi Kavânîn-i Âl-i Osmân* (haz. Sevim İlğürel), Ankara 1998; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Devlet Adamlarına Öğütler: Nesâyihtü'l-vüzerâ ve'l-ümerâ* (haz. Hüseyin Ragıp Uğural), Ankara 1987; Nahîfî, *Nasihatü'l-vüzerâ*

(haz. Mehmet İpşirli, *TED*, sy. 15 [1997] içinde), s. 15-28; Rifat Abou Hadj, "The Ottoman Nâsihatname as a Discourse Over 'Morality'", *Mélanges Professeur Robert Mantran* (ed. Abdeljelil Temimî), Zaghoan-Tunisie 1988, s. 17-30; Ahmet Uğur, *Osmanlı Siyâsetnâmeleri*, Kayseri 1992; Kemal Çiçek, "Osmanlı Yönetim Yapısında Yozlaşma ve Siyasetnâmeler", *Türkiye'de Yönetim Geleneği* (ed. Davut Dursun – Hamza Al), İstanbul 1998, s. 31-60; Cemal Kafadar, "Osmanlı Siyasal Düşüncesinin Kaynakları Üzerine Gözlemler", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutîyetin Birlikimi* (haz. Murat Belge), İstanbul 2001, s. 23-28; Mehmet Öz, "Siyasetnâmeler: Ahlâk ve Görgü Kitapları", *Türk Edebiyatı Tarihi* (ed. Talât Sait Halman), İstanbul 2006, II, 357-368; Ağâh Sırrı Levent, "Siyaset-nâmeler", *TDAY Belleten* (1962), s. 167-194; R. Murphey, "The Veliyüddin Telhis Notes on the Sources and Interrelations between Koçi Beg and Contemporary Advice to Kings", *TTK Belleten*, XLIII/171 (1978), s. 547-571; a.mlf., "Dördüncü Sultan Murad'a Sunulan Yedi Telhis", *TTK Bildiriler*, VIII (1981), II, 1095-1099; Mehmet İpşirli, "Hasan Kâfi el-Akhisârî ve Devlet Düzenine Ait Eseri: Usûlü'l-hikem fi nizâmî'l-âlem", *TED*, sy. 10-11 (1981), s. 239-278; a.mlf., "Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Bir Eser: Kavânîn-i Osmânî ve Râbita-i Âsitâne", a.e., sy. 14 (1994), s. 9-35; P. Fodor, "State and Society, Crisis and Reform in 15th-17th Century Ottoman Mirror for princes", *AO*, XL/2-7 (1986), s. 217-240; Erol Özvar, "Osmanlı Tarihinin Dönemlendirme Meselesi ve Osmanlı Nasihat Literatürü", *Dîvân: İlmî Araştırmalar*, sy. 7, İstanbul 1999, s. 135-151; Halil Uysal – Mehmet Harmancı, "Osmanlı Çağı Türkçe Siyâset Kitâbiyatı", *Makâlât*, sy. 2, Konya 1999, s. 109-130; Hüseyin Yılmaz, "Osmanlı Tarihçiliğinde Tanzimat Öncesi Siyaset Düşüncesi'nde Yaklaşımlar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, II/2, İstanbul 2003, s. 231-298; Coşkun Yılmaz, "Osmanlı Siyaset Düşüncesinin Kaynakları ile İlgili Yeni Bir Kavramsalallaştırma: Islahatnâmeler", a.e., I/2, s. 299-338; Orhan Çolak, "İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Siyasetnâmeler Bibliyografyası", a.e., II/2, s. 339-378; Hasan Hüseyin Adaloğlu, "Siyasetnâmeler'in Klasik Kaynakları", *Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, V/2, Eskişehir 2004, s. 1-21; A. Azmi Bilgin, "XV. Yüzyıla Kadar Yazılan Siyasetnâmelerin Türk Kültüründeki Yeri ve Enîsü'l-celis", *TD*, sy. 44 (2008), s. 37-48.

COŞKUN YILMAZ

SİYÂVUŞ

(سیاوش)

İran'ın millî destan kahramanlarından biri.

Mitolojik İran tarihinin ve millî İran destanının önemli simalarından olan Keyânîler hânedanından Keykâvus'un oğludur; Turanlı Gersîvez'in akrabası bir kadından dünyaya gelmiştir. Avesta'da adı Siyâverşen (siyah at sahibi) diye geçmektedir (Zebîhullah Safâ, s. 511; *Yeştâh*, II, 227; İhsan Behrâmî, III, 1481). Pehlevî dilinde Si-

